

KO‘L SUV SATHI REJIMIGA TA‘SIR QILUVCHI OMILLAR

Axmedova Farzonabegim Saydullo qizi

Qo‘qon davlat pedagogika instituti talabasi

E-mail: axmedovafarzonabegim@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu maqola “Ko‘llar suv sathi rejimiga ta‘sir etuvchi omillar” mavzusini ko‘rib chiqadi. Ushbu maqolada, ko‘llar suv sathi rejimining o‘zgarishiga olib keladigan asosiy omillar va ularning suv resurslariga oqibatlariga e‘tibor beriladi.

Kalit so‘zlar: ko‘llar, suv sathi rejimi, omillar, suv resurslari, o‘zgarish.

Ko‘llarning suv sathi rejimiga tabiiy jarayonlar va inson faoliyati kombinatsiyasi ta‘sir qiladi. Ushbu omillarni tushunish ko‘llarni samarali boshqarish, saqlash va barqaror suv resurslarini rejalashtirish uchun juda muhimdir. Quyida ko‘llarning suv sathi rejimiga ta‘sir qiluvchi asosiy omillarning har tomonlama va ilmiy izohi keltirilgan:

1. Hidrologik jarayonlar: a. Yog‘ingarchilik: Ko‘l suvini kiritishning asosiy omili yomg‘ir va qor ko‘rinishidagi yog‘ingarchilikdir. Yog‘ingarchilik miqdori, intensivligi va fazoviy taqsimoti ko‘lga suv kelishiga bevosita ta‘sir qiladi. Yog‘ingarchilikning mavsumiy o‘zgarishi suv sathining o‘zgarishiga olib keladi va ko‘l gidrologiyasiga ta‘sir qiladi.

b. Bug‘lanish: Bug‘lanish - bu suvning suyuqlikdan bug‘ga aylanishi va atmosferaga chiqishi jarayoni. Bunga harorat, namlik, shamol tezligi va quyosh radiatsiyasi kabi omillar ta‘sir qiladi. Yuqori harorat va shamol tezligi bug‘lanish tezligini oshiradi, natijada ko‘ldan suv yo‘qoladi.

c. Daryolar va soylardan oqib tushadigan suv oqimi: Ko‘llar daryolar va soylardan oqib tushadigan suvni oladi, bunga yuqori oqimdagi yog‘ingarchilik, qor erishi va suv havzasidagi erdan foydalanishning o‘zgarishi kabi omillar ta‘sir qilishi mumkin. Daryolar oqimining o‘zgarishi ko‘l suvi darajasiga bevosita ta‘sir qiladi.

d. Chiqib ketish va ko‘l suvini oqizish: Ko‘llar tabiiy chiqish joylariga ega bo‘lishi yoki tartibga solinadigan oqimlari bo‘lgan kattaroq daryo tizimlarining bir qismi bo‘lishi mumkin. Pastki oqimdagi suv talabi yoki to‘g‘on operatsiyalari kabi omillar bilan boshqariladigan chiqish tezligi ko‘l suvi darajasiga ta‘sir qiladi.

2. Iqlim ta‘siri: a. Mavsumiy o‘zgarishlar: Ko‘llar ko‘pincha yog‘ingarchilik va bug‘lanish shakllarining o‘zgarishi sababli suv sathida mavsumiy o‘zgarishlarni

ko'rsatadi. Nam fasllar suv sathining ko'tarilishiga olib keladi, quruq mavsum esa suv sathining pasayishiga olib keladi.

b. Iqlim o'zgarishi: iqlimning uzoq muddatli o'zgarishi, masalan, global isish, yog'ingarchilik shakllarini, bug'lanish tezligini va harorat rejimlarini o'zgartirishi mumkin. Iqlim o'zgarishi ko'l suvi darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi va qurg'oqchilik va toshqin kabi ekstremal hodisalarni kuchaytirishi mumkin.

c. El Niño va La Niña hodisalari: Tinch okeanining ekvatorial qismida dengiz yuzasi haroratining isishi (El Niño) yoki sovishi (La Niña) bilan tavsiflangan ushbu iqlim hodisalari global ob-havo sharoitlariga ta'sir qiladi. El-Ninyo kuchli yog'ingarchilik olib kelishi mumkin, bu esa ko'l suvi darajasining oshishiga olib keladi, La Niña esa qurg'oqchilik va suv sathining pasayishiga olib kelishi mumkin.

3. Geomorfologiya va havza xususiyatlari: a. Ko'lning o'lchami va chuqurligi: Kattaroq va chuqurroq ko'llar odatda kattaroq suv saqlash hajmiga ega, bu esa kichikroq va sayozroq ko'llarga nisbatan barqarorroq suv sathiga olib keladi.

b. Geografik joylashuvi va balandligi: Turli geografik mintaqalarda va turli balandliklarda joylashgan ko'llar suvning mavjudligi va darajasiga ta'sir qiluvchi o'ziga xos iqlim naqshlarini boshdan kechiradi.

c. Suv havzasining xususiyatlari va drenaj maydoni: Ko'l suv havzasining quruqlik qoplami, tuproq turi va relyefi kabi xususiyatlari suv oqimi va cho'kindilarning ko'lga tushish tezligiga ta'sir qiladi.

4. Inson faoliyati va antropogen ta'sirlar:

a. Suvni tortib olish va yo'naltirish: Sug'orish, sanoat yoki maishiy maqsadlar uchun suv olish ko'l oqimini kamaytirishi va suv sathining pasayishiga olib kelishi mumkin.

b. Erdan foydalanishning o'zgarishi va o'rmonlarning kesilishi: Urbanizatsiya va o'rmonlarni kesish kabi erdan foydalanishdagi o'zgarishlar ko'lning suv olish zonasidagi gidrologik jarayonlarni o'zgartirib, suv mavjudligiga ta'sir qiladi.

c. To'g'onlar va suv omborlari operatsiyalari: To'g'onlar va suv omborlarini qurish va ulardan foydalanish ko'l suv darajasini turli maqsadlarda, jumladan, toshqinlarni nazorat qilish, gidroenergetika ishlab chiqarish va suv ta'minoti uchun tartibga solishi mumkin.

5. Tabiiy o'zgaruvchanlik va ekstremal hodisalar:

a. Suv toshqinlari: kuchli yog'ingarchilik yoki qorning tez erishi ko'l suvi sathining keskin oshishiga olib kelishi mumkin, bu esa toshqinga olib keladi.

b. Qurg'oqchilik: Uzoq muddatli kam yog'ingarchilik va bug'lanishning kuchayishi ko'l suvi darajasining pasayishiga va qurg'oqchilik sharoitlariga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ko'llarning suv sathi rejimiga murakkab o'zaro ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillarni tushunish ko'llarni samarali boshqarish, saqlash va barqaror suv resurslarini rejalashtirish, ko'l ekotizimlarining salomatligi va barqarorligini hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun suv resurslarining mavjudligini ta'minlash uchun juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Shukurov, A. "Ko'llar suv sathi rejimi va uning o'zgarishlarini ta'sir etadigan omillar." O'zbekiston Tabiiy fanlar Akademiyasi jurnali, 45(3), 67-81.
2. Abdurahmonov, B. "O'zbekistondagi ko'llar suv sathi rejimi va uning muhimiyati." O'zbekiston Hidrometeorologiya Agentligi maqolalari, 25(2), 150-165.
3. Turakulov, U. "O'zbekistondagi suv resurslarining o'zgarishi va ko'llar suv sathi rejimini saqlashga doir masalalar." O'zbek Geologiya va Energetika jurnali, 38(4), 315-328.